

על "מכתב" שלא נכתב

שגגה שנפלה מלפני רש"ז שרגאי ביחס למכתב

מאת הרב יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל

הקדמה

יחס הציבור הדתי בארץ לעליית יהודי צפון אפריקה

היכן נמצא מכתבו של הרב ויינברג?

הפתרון

מסקנה

הקדמה

בספר איגרותיו¹ תיאר רש"ז שרגאי² מכתב שקיבל מהרב י"י ויינברג, אך חוששני שמכתב כזה לא היה ולא נברא. כבר כאן, בפתח דברינו, יודגש, כי שגגה זו שכנראה נפלה מלפני שרגאי, אינה מתייחסת אלא לתיאור קיומו של המכתב; לא כן בנוגע למהות הדברים שיתבהרו להלן, שלגביהם אני נוטה להניח ששרגאי צדק, והם היו גם היו. אלא שמאחר ו"קיומו" - כביכול - של מכתב כזה חוזר ונישנה בלא מעט מאמרים, סבורני שחשוב להעמיד דברים על דיוקם.

יחס הציבור הדתי בארץ לעליית יהודי צפון אפריקה

הרקע הכללי לפרשה תואר על ידי שרגאי עצמו לא פעם. הנה אחד מתיאורים אלו³:

1 שלמה זלמן שרגאי - איגרות, ירושלים תשמ"ט, עמ' 374-375.

2 שלמה זלמן שרגאי, תר"ס-תשנ"ה (1899-1995), ממנהיגי תנועת תורה ועבודה והפעול המזרחי ותקופה לא ארוכה ראש עיריית ירושלים. כיהן משך 14 שנה (תשי"ד-תשכ"ח) כראש מחלקת העלייה בסוכנות היהודית, בשנים אלה עלו ארצה למעלה מחצי מיליון יהודים. וראה מאורות הרצי"ה, א, עמ' שנג הערה 15: "בהקשר זה הוסיף רבנו - הרב צבי יהודה - התייחסות של חיבה אל פעילי העלייה לארץ, וקרא לה מצוות שרגאי ודובדבני. ר' ש"ז שרגאי ור' ברוך דובדבני היו פעילים מטעם הסוכנות בהעלאת יהודים ארצה, מן המקושרים לתורת מרן הרב זצ"ל". וראה ש' דניאל, 'מסכת חייו של רבי שלמה זלמן שרגאי', ספר שרגאי, ירושלים תשמ"ב, פרק שישי: עליית הצלה והצלת העלייה, עמ' 303-308.

3 הרב יעקב זיסברג, "הלוואי יהיו בני עמי בארץ ישראל אע"פ שמתמאין אותה" - עלייה לארץ ואי שמירת מצוות, המעין, גיליון 231 (תשרי תש"פ), נספח 2: ראיין שערכתי עם שלמה זלמן שרגאי בביתו בירושלים בתאריך י"ג חשוון תשל"ד. וראה שיחות הרב צבי יהודה - ארץ ישראל, עמ' 222-

בעליית יהדות מרוקו תונים ואלג'יר מצפון אפריקה לא היו מקומות קליטה לנוער הדתי. הקיבוץ הדתי ופועלי אגודת ישראל (פאג"י) יכלו לקלוט חלק קטן מאלו שבאו. הסוכנות הקימה 2-3 מקומות קליטה ששמרו שם שבת וכשרות, היה זה אחוז קטן. ביהדות הדתית קם רעש. מעלים יהודים ומתקלקלים כאן! האמת הייתה שיותר משדאגו ליהודים שיהיו נאמנים לתורה, הייתה התנגדות לעליית יהודי מרוקו. חשבו שיותר טוב שיישאר במרוקו, מפני שחששו שהם יקלקלו את התוכן האירופאי המערבי של המדינה. אשמה זו שאני אומר היא מבוססת; יהודים דתיים התנגדו לעלייה זו כיוון שהעולים הביאו איתם מקרים סוציאליים קשים (זקנים, חולים, עיוורים ובעלי מום). לכן הטענה שיהודים הדתיים טענו נגדי, שיהודי מרוקו העולים מתקלקלים, הייתה נכונה, אבל התנגדו גם מסיבות נוספות. בעיתון "המודיע" נתפרסם מאמר, נאמר בו: שרגאי מביא את יהודי מרוקו לא בגלל שמעוניין בעולים יהודים, אלא להצדיק את משכורתו שמקבל מהסוכנות. כתבתי מכתב לר' איצ'ה לוי, והוא ענה לי: העורכים לא תמיד שואלים אותי, אלא כותבים מה שבליבם, וזאת הנך יכול ללמוד מעיתון "הצופה"!... ברעש הזה שקם, כתב משה קרונה מאמר בעיתון "הצופה", בו הוא עורר ספק אם נכון הדבר שמעלים את יהודי מרוקו, ופה בארץ ישראל הם מרצון או שלא מרצון נוטשים את החיים הדתיים (הזקנים לפעמים, והצעירים במיוחד)⁴.

מצב זה בו הוא מותקף אפילו בתנועתו-שלו, הביא את שרגאי להיוועץ בכמה מגדולי ישראל⁵. אחד מאותם גדולי ישראל אליהם שרגאי פנה, היה הרב יחיאל יעקב ויינברג בעל 'שרידי אש', שאותה עת שהה בעיירה מונטרה שבשווייץ. כך מתאר שרגאי את התייחסות הרבנים בכלל והרב ויינברג בפרט לסוגיה:

פניתי להרב... ולרב ויינברג זצ"ל בשווייץ... ולרב... תשובתו של הרב... היתה... תוסף להעלות יהודים ואל תשים לב למתנגדי העלייה! תשובתו של הרב

221: מכתב רש"ז שרגאי לרב שלמה אבינר, ט' מרחשון תשמ"ד. וראה להלן הערה 4.

4 וראה שלמה זלמן שרגאי - איגרות, שם, עמ' 374: "גם זאת למודעי, באחת הישיבות של הוועד הפועל הציוני, כשהבאתי הצעה להעלאת מאה אלף יהודים מצפון אפריקה, יצא אחד החברים שלנו מראשי התנועה ובקול רעש גדול התנגד להצעתי... חברינו התנגדו מאותם הנימוקים שאחרים התנגדו... בתוספת נימוק "לשם שמים": שיהודים מצפון אפריקה כשמגיעים ארצה - נהפכים לפורקי עול. ברם על "שם שמים" כזה אמר ר' מיכל'ה מזלוטשוב: "גם הלשם שמים צריך להיות לשם שמים", ובאיזב-צא-ראדזין אמרו: גם דברים שמימים צריכים להיות לשם שמים". בעניין זה של "לשם שמים", ראה גם בספרו של שרגאי 'בסוגיות הדור' עמ' ע.

5 לליבון הסוגיה ההלכתית עצמה אני מקדיש מאמר שעתידי להתפרסם א"ה בשילהי שנה זו בספר שיראה אור במסגרת מחקרי 'מרכז תורה ומדינה', אך הוא אינו מענייננו כאן.

ווינברג היתה עוד יותר חריפה - ראה ספר שרגאי א'. גם הרב... שלל מכל וכל את הנימוקים נגד העלאת יהודי צפון אפריקה מטעמים דתיים כביכול...⁶ כלומר, בספר שרגאי א' אמור להימצא מכתבו של הרב ווינברג, אשר מצדד בעמדה שגורסת המשך העלאת היהודים כולם. יצוין כי מעין דברים אלה - כולל אותה הפנייה לספר שרגאי, נמצא גם במכתב שקיבל הרב שלמה אבינר מרש"ז שרגאי (שיחות הרב צבי יהודה - ארץ ישראל, עמ' 221-222).

היכן נמצא מכתבו של הרב ווינברג?

ואולם, ניסיון לאתר מכתב כזה בספר זה, מעלה תמיהה גדולה. אמת, בספר שרגאי⁷ (ירושלים תשמ"ב, עמ' 275) אכן נמצא מכתב של הרב ווינברג אל שרגאי. דא עקא, תוכן אותו מכתב אינו תואם כלל ועיקר את מה ששרגאי מייחס לו. עניינו של המכתב, שם, הוא ביקורת תקיפה ביותר, נחרצת, נמרצת ואף בוטה, של הרב ווינברג, על ירידה מוסרית, רמאות, ערמומיות, חסידות-צבועה וכו' שפושות "בתוכנו" - הא ותו לא:

ועש"ק וירא תשי"ג... דבר אחד מעיק על לבי: הירידה המוסרית בתוכנו והסבלנות המופרזה ביחס אל הרמאות המצטבעת בצבע של חסידות ודאגה לעלבונה של תורה. הרמאות מתגברת והולכת. היא עובדת בערמה ובחוצפה ובלעיגה לתמימות המאמינים להם. אלמלי נתנה רשות לגלות את ערמתם וערמימיותם של הרמאים הצבועים, הי' העולם נבהל ומשתומם; אבל הרמאים מפילים את מוראם ופחדם על הכל בכלי נשק של רכילות, עלילת עלילות, מלשינות והלבנת פנים מחוצפה. ויש שרואים ומציצים בין החרכים אבל הם "נכבשים" ע"י חנופה וחלוקת כבוד מזויפת. ובין כך וכך הרמאות מצליחה ובהצלחתה היא מרעילה את האויר וגורמת ליאוש שיתגבר מתוך הכרה כי כן מנהגו של עולם: צדיק ורע לו ורשע וטוב לו. ברי לי כי בטוהר רוחני ובהרמת הגובה המוסרי תלוי' שאלת קיום עמנו וקיום מדינתנו...

דוק ותשכח אם כן, שבכל המכתב הנוקב, מראשו ועד סופו, אין ולו גם בדל איזכור, אף לא רמז, שהנושא שנדון היה העלאת יהודים ארצה והחששות המסתעפים מכך, וזאת בשונה ממה שייחס לו שרגאי עצמו - הלוא דבר הוא!

6 איגרות, שם, עמ' 375.

7 לימים כונה ספר שרגאי - שרגאי א', שכן הוא הפך לכתב עת ואחריו באו כרכים נוספים. בספר שיחות הרב צבי יהודה, הנ"ל, ההפניה היא אכן לספר שרגאי, לא שרגאי א', והוא הוא.

הפתרון

על רקע פליאה זו חושבני שנכון להבחין בין ההיוועצות ובין המכתב. מחד גיסא, אינני רואה כל סיבה לפקפק באמינות דברי שרגאי על קיומה של היוועצות ברב ויינברג ועל קבלת הכוונתו להמשכת מפעל העלייה גם בנסיבות מורכבות ומאתגרות אלה. מאידך גיסא, שרגאי כנראה שגה בייחוסו את המכתב הנ"ל לסוגיה זו. שרגאי זכר מה אמר לו הרב ויינברג; שרגאי גם זכר שמונח תחת ידו מכתב תקיף של הרב ויינברג ובו תוכחה תקיפה על חלק מהעסקנים הדתיים. אך שגגה נפלה מלפני "השליט" אשר כרך את הדברים זה בזה, מה שלא היה ולא נברא.

כדי לוודא את צידקת השערתי, עמדתי בקשר עם ידידי פרופ' מלך שפירא (מרק שפירא), שידיו רב לו בחקר כתבי הרב ויינברג, והוא אמון על משנתו ועל מכלול כתביו. ביקשתיו שיתן גם הוא דעתו לדבר. שפירא אכן השתומם על ייחוס מכתבו של הרב ויינברג לעניין העלייה מצפון אפריקה, ולבסוף קבע אף הוא, בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים שלמכתב הנ"ל אין כל קשר לנדון דנן. לא זו אף זו, הוא עידכנני שבידיו נמצא מכתב הפנייה של שרגאי לרב ויינברג, ואף בו אין כל רמז לקשר כזה:

יכול להיות ששרגאי חשב שהרב ויינברג מתכוון לזה במכתבו ששלח לו, שמסתמא דברו על ענין זה כשהיו ביחד, אבל כפה"ה הוא פשוט שכה, ואחרי הרבה שנים חשב שיש קשר בין מכתב זה לענין העלייה. לא ידוע לי שיש סיבה לא לקבל את מש"כ שרגאי. יש אנשים שידוע שא"א להאמין לסיפורים שלהם, לא מפני שסתם משקרים אלא מפני שהם מספרים סיפורים ומגזימים. אבל לא שמעתי שיש לחשוד בשרגאי בזה. לכן אני מאמין שאם הוא אומר לנו שדיבר עם הרב ויינברג - יש לקבל את דבריו. אבל כפי שאמרת, כל מי שיעיין במכתבו של הרב ויינברג יראה שאין לזה שום קשר לענין של עליית אלו שאינם שומרי תורה.

אציין שגם מהדיר כתבי הרב ויינברג, ידידי הרב ד"ר אברהם אבא וינגורט, עדכנני, שאינו מכיר מכתב מעין זה שנטען לו, מהרב ויינברג לשרגאי, בנדון הנ"ל.

מסקנה

נכון אפוא שמעתה ואילך, כל הנוזקים לסוגיית העלאת יהודים "מאתגרים" ומציינים את דעת הרב ויינברג, ידייקו ויכתבו שלא הייתה זו תורה שבכתב אלא תורה שעל פה, שגם לה כמובן יש ערך רב.